

СЭКП Тыва-обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

НОГАА, КАРТОФЕЛЬ ОЛУРТУРУНУҢ ҮЕЗИ

Тоску беш чылдың шиттирилгит үшкү чымында хоорай чурттакчыларын картофель, ногаа-биле, а ажал-агыйларны — боттарынын картофель үезини-биле хандырап со-
руда республиканың хош-шо-дөдөрүн ажал-агыйларын шит-
пиралар төлөдө, агротехниканы болбаа-ыраңгайдырдынга,
үезин ажалын экижидеринге, райончуттугун сортарын
шиткөөдөрүнге, ол култураларын өстүрүн механикаста-
рынга үндөйлөп, картофельдин база ногааларын дүжү-
түн бедидер керек.

Картофельдин болгаш ногааларын чаагай дүжүдү ды-
ка хой чылдарда улаштыр ап турар ажал-агыйлар респу-
бликада эвээш эвес. Чыжаа, Кодаа ажал-агыйлар дүжүдү
станциялар хой чылдар дүжүдүдү чаа чөдөр картофельдин
230 центнер чедир дүжүдү ап келген. Ында тускай эрте-
ниглер шоуду шилди алырынга улау кичээлгеин салып,
картофельди сугаттыг черге олуртуп, гектарга 3-3,5 тонна
борборданыларын олуртуп, хорзуну ортаныгга база ми-
нералдыг чөмшүндүлгелер-биле эки чөмшүндүгүн турар. Бо
ажал-агый гектар чер бүрүзүгө 35-40 тонна одекти, 3-4
центнер чедир минералдыг чөмшүндүлгелерин — кодуун-
да фосфорат болгаш калийгит чөмшүндүлгелерин топ
турар. Картофельди олурткан соон дарый-ла, оң сагым чо-
вантыр ажаалдазын чоруда бээр. Унүшкүн мурнууда бо-
гаш үнүп келгенде, изиртевишаан, олургаар арасын ийи
капак үлдүрер. Ол бүгү ажал аам картофель өстүрү-
лүгүндүгү технологияны чогулгалыг түнөсдү берип ту-
раар.

Эрткен чымы «Бурингаар» совхоз гектардан картофель-
дин 141 центнер, «Күш-ажылдыг хошуу» — 82,5 центнер
дүжүдү ап, багай эвес көргүзүлүп калган.

Оон-биле чергелештир, дыка хой ажал-агыйларын уду-
тулгалары картофель болгаш ногаа өстүрүн чугулаан
көрбөй, боттарын хууда үезини-биле хандыртпай, ол
култураларын белеткек база садым организациаларыга са-
дарыныг планын күөсетпейн турарлар. Ыдыг ажал-агый-
ларга «Бардык», «Болшеник», СЭКП-ниң XXII съездин
аттыг, «Чыраа-Бажа», «Кара-Хаак», «Элегес» совхозтар ха-
мааркыр. Бо ажал-агыйларга картофель дүжүдү гектардан
дөдүтү-ле 20-35 центнер болуп турар. Күш-ажылдыг ор-
ганизациаларында, картофель, ногаа өстүрүлүгү техноло-
гиясында четпестер хой. Бо четпестер база, ажал-агыйлар-
нын удурутчуларын, тускай эртемингелери картофель, но-
гаа өстүрүн чугулаан көрбөй турарыныг херечиз-дир.

Ногааларын багай эвес дүжүдү өстүрүп ап турар
ажал-агыйлар барып база демдөгөр херек. Чыжаа, эркен
чымы «Россия» совхоз гектардан ногааларын 293 цент-
нер, «Бурингаар» совхоз 209 центнер дүжүдү алган.

Хоорайларын чурттакчыларын ногаалар болгаш карто-
фель-биле хандырап экижидер төлөдө, 1973 чылда рес-
публиканың ажал-агыйлары картофель, ногаа олуртуп
шөдөрүн калбартыр ужурау. Оон аңгыда, ол култураларын
шөдүр калбартыр-биле чергелештир, гектар чер-
деи алыр дүжүдү бедидери эргежок чугула. Ычанган
оларын сугаттыг чераерге олуртуп, чөмшүндүлгелери чо-
гуу норма баугаар төгөр, агротехниканы сагым херек.
Бо чымын картофельдин гектардан 92 центнерден, ногаа-
ларын гектардан 120 центнерден куду дүжүдү алыр
ужурау.

Амгы үеде ССРЭ-ниң 50 чымы аттыг, «Элегес», «УТКА 25
чымы», «Тилдес», «Улуг-Хал» совхозтар болгаш өске-да
ажал-агыйлар картофель олуртулгалыг эгелен кирип-
кен. Кохостар, совхозтар морков, согуна, редиска тарыга-
зын доозуп турар. Оон аңгыда, ногаа бригадалары поми-
дорну болгаш капустаны олуртурунга белеткен, өстүрүп
турарлар.

Бо чымын ажал-агыйлар картофель болгаш ногаа үезин-
нери-биле бүтүн хандыртпай. Бо талаа-биле респотре-
б-соо-дун белеткен организациалары кохостарга, совхозтар-
га чогуур дузаын көргүскөн. Ам хамык ужур картофельди
чөгүр өйүдө олуртурунда. Ону олуртурун үези келген
бо, ол хуузааны өрттирп болбас херек.

Бо хувиерге чедир республикада 200 гектар картофельди
база 140 га ногааларын олурткан. ССРЭ-ниң 50 чымы аттыг
совхозтун механизаторлары ол културанын шалыныг
темингелер олуртуп эгелен. Олар 300 га пайдан 120 ажал
га картофельди болгаш 25 гага ногаа култураларын
олурткан. Олуртуп материалдыг шынарын экижидер-биле
ажал-агый дүжүдүгү станциялардан 40 тонна элтиа карто-
фель үезинин садип алган. Ында ам картофель олуртуп
6 машина ажалдан турар. Бодун картофель үезини-биле
хандырап дөдү, совхоз 600 тонна кирер картофель када-
лаар чөдөр турар.

Картофель болгаш ногаа бригадаларын, эсепчелерин
күш-ажылдыг төлөдөрүн чер болгаш чуртукчулар херек.
Амга төлөдөрүн үезинин алган продукцияны дөдү
төлөдөр болуп ужурау. Ыныг продукцияны алыр планын
продукцияны эки шынары-биле алыр күөсеткенде, планал
төлөдөр болуп. Ук планал төлөдөрүн планал алыр
продукцияны саткан өрттөдү 20 хуузу болгаш бот-
унык чипеткег алган камналгалыг түдүгү 25 чедир хуу-
зу кирер.

Ажал-агыйларын тускай эртемингелери картофель база
ногаа өстүрүп бригадаларын, эсепчелерин ажалын доктаа-
мал контролдар херек.

Кохостарын болгаш совхозтарын удурутчуларын, тус-
кай эртемингелери, партия, комсомол база профессионал ном-
теттери амгы бо хувиерде ногаа болгаш картофель олурту-
галын чогуур өйүдө чорударын кичээлге-салып, олче
күштү мобилизастар хүдээлгелерин. Мааа бир чугула чүве
олуртулгалыг хуузааны өрттөдөр, ажалды бедиди шы-
нарыг чорудары болур.

ДЕТКИВИШААН, ӨӨРҮШКҮЗҮН ИЛЕРЕДИП ТУРАР

Өрткөйгө быжыг тайбың
дөдү совет кижи-леринг
бистин бистин социализм кү-
рү-нестин алыс бөдүдүнүн ү-
ндөдөдүнүн үнчө совет эрге-
чагыраның эки баштайгы по-
литиктиг документи-леринг
бирээш бестин. Тайбың дуга-
зында болгаш Улуг Ленинниң
эгелээш тайбың дөдү туржун
турар бистин политикамын
делегейин хой-нигити тай-
бынын Программаны деп үн-
челер оң канчаар-даа аажок
үлгү ужурут-калыг херечи-
лээр.

Совет Эвилелиниң Коммуни-
сттик партиясының Төп Комите-
диниң бо чылдың апрель айдан
болуп эркен Пленумуна «Пар-

Тайбың турда...

Тийын XXIV съездинин
шиттирилгит боттарын та-
лаа-биле СЭКП ТК-ның де-
легейге ажал-чорудулгалыг
дугайында. Чыжаа со-
вет-терге эш Л. И. Брежневтиң
кредити эш Л. И. Брежневтиң
жеткелсин диниң чугулаан
кал болгай. Ол чугула айти-
рыг чүгө бистин чуртукчу-
лук эвес, а делегейин бүгү бу-
рунгаар депшигелгит чогуу де-
нип, үлөп, ТК-ның адреза-
ге өөрүп четтиринишкелерин
илередип турар.

Л. И. Брежневтиң Германия-
ның Федеративтиг Республика-
зынга аян-чорук кылып чораа-
ны — бистин партиямын
делегейге быжыг тайбың дөдү
ажал-чорудулгалыг база ка-
л болгакты. Леонид Ильич-
нин Барын Германиянын
теледөдөрүн чугулаан.
«Штерн» журналың кол ре-
дакторунун айтирыларынга
харызын болгаш өске-да
найрал, кады ажалдажылга
хамарышкан документи-лерин
солуптардан номчаап, сетки-
сагыжымдан деткид, чүдүдү-

зүнүп олур мен. Тайбың турда
— күөп-сорул олган бүдөр
болгай.
«Орус дым болгаш литерату-
раның база немис дым бол-
гаш литератураның били-лерин
улаур-дөдөр негесдерин ду-
гуржун турар талалар улаур
ужур-дузалыг деп көрүп ту-
раар» деп ССРЭ-биле ГФР-ниң
чакыратыны аразына кул-
тура талаа-биле кады ажал-
дажылга дугайында дугуржу-
лаа бижээни бистерге — чо-
гаалчыларга солупсарыг бол-
ду.
С. ПОРЬЮ,
Чогаалчы, Тыва АССР-ниң
Күрүнө шаңгалыг лауреады.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунда, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде Эш Л. И. Брежневтиң Германияның Федеративтиг Республиказынга аян-чоруунун дугайында

СЭКП ТК-ның Политбюро-
зу, ССРЭ-ниң Дээди Соведи-
ниң Президиуму болгаш
ССРЭ-ниң Министрлер Чөвү-
лели СЭКП ТК-ның Чыгыш
секретари, ССРЭ-ниң Дээди
Совединиң Президиумунун
кежигүү эш Л. И. Брежнев-
тиң Германияның Федерати-
втиг Республиказынга федерал-
дыг канцлер Вилли Брандтың
түнөсдөрүн, оң делегейге
чугула — ужур-дузалыг долу-
зу-биле чүдүлүп деп көргөн.

СЭКП ТК-ның Чыгыш се-
кретарины Германияның Фе-
деративтиг Республиказынга
аян-чоруу бола, бистин чо-
ку эркен үеде-ле делегейди
барык бүгү чугула айтирыла-
рыг талаа-биле чоруду-
луккек ийи талаа тур-
ганымыс күрүнө-биле ха-
рылааларына өрткөдө, Со-
вет Эвилели биле Герма-
ниянын Федеративтиг Респу-
бликазынын аразына тайбың
үеде чаа, чогулгалыг хары-
лаалар болгаш кайы-кайы-
зынга-даа ажитыг кады
ажалдажылга эргидели
улам быжылган турар.

1970 чылда Москвага чедип
алган керээде болгаш оң
соонда бир чыл болгаш Ореан-
дага чедип алган дугуржула-
да айттыгын шугууну үр-
гүлчүлөшкөн, эш Л. И. Бре-
жневтиң канцлер В.
Бранд-биле кылган чугулаан
ажалымын, аян-чорук үе-
зинде ССРЭ биле ГФР-ниң
аразында ат салынган дугу-
жула, ол аян-чоруктун түн-
өсдөрүн дугайында тала-
ларын кады кылган меселе-

ли Совет Социалисттик Рес-
публикалар Эвилели биле Гер-
маниянын Федеративтиг Рес-
публиказынын аразына эки
харылааларын болгаш эки
найралдыг кожа-хөлбөө ка-
ды ажалдажылгы тайбын-
нын эрге-ажыктарына таа-
рышкан чаа-чаа перспекти-
ларын ажитып турар. Ол бүгү
ийи чурт аразына экономиктиг
харылааларга болгаш үргү-
чүлөдүг хуузага үндөйлөп,
үлөтүр, техникалар талаа-
быс кады ажалдажылга ба-
за долузу-биле хамаркыр ту-
раар.

Эш Л. И. Брежневтиң аян-
чоруунун үезинде ГФР-ниң
чааа-биле дыка хой чугула
аитырылган чугулаан
көөрү болгаш баалаа бооп
турганын СЭКП ТК-ның По-
литбюрозу, ССРЭ-ниң Дээди
Совединиң Президиуму болгаш
ССРЭ-ниң Министрлер Чөвү-
лели сеткип хандышкыны-биле
демделеп турар. Эш Л. И.
Брежневтиң аян-чоруунун үе-
зинде ГФР-ниң хой-нигитинин
калбак көзөктөрү Совет күрү-
нени болгаш совет улусту хүн-
дөдүлүп көрүп турарын илерет-
кени олар белги-биле үнчелер.

Эш Л. И. Брежневтиң ГФР-
ге аян-чоруу СЭКП-ниң болгаш
Совет чакыттыг даштыкы по-
литиктиг үлгүлөшкөнүн
херек кырында боттанышкы-
ны болуру-биле кады дүш-
күрүлүп чорукту чавырдыла-
рынын, тайбынын болгаш Ев-
ропанын бүгү улустарын
айыл чок чоруу бижылга-
рынын орунга моон-даа со-
гаар челишкенин бурунгаар-
лаарына улау ужур-дузалыг
болуп турар. Бо талаа-биле со-
циалисттик дөдү каттиштыр-
галынын чорудуп турар чайы-
лыш чок, ийе утланышкы-

ниг политикамын, ГФР биле
Герман Демократтик Респу-
бликаның, Польша Улус Рес-
публиканың болгаш өске-даа
социалисттик чурттарын а-
разына харылааларын чогу-
чалыг бооп дел чыдары, Совет
Эвилели биле Францияның
аразында болгаш кады ажал-
дажылгы тайбын чамдыг
делегей политикамын чам-
дык айтирыларын талаа-
биле, оларын-биле кады Ев-
ропага айыл чок чорукту
аитырыларын талаа-
биле Каттишкы Штаттарын
чааа-биле бот-боттарынын
аразына билич чорукту че-
лип алганы — бо бүгү эзере,
дүшкүрүлүп чорукту улам ча-
вырылдары, айыл чок чо-
рукту быжылгалар болгаш бы-
жыг тайбын дөдү демисеге
эң чугула чүдүлүп бооп турар-
дыр.

Германияның Федеративтиг
Республиказынга эш Л. И.
Брежневтиң аян-чоруунун түн-
өсдөрү болга, күрүлөдөрүн
нигитлеш тургузуу хамаан чо-
ка оларын тайбың кожа-хөл-
бө догулашкынын, левити
политикамын, амгы үе-
де чааа хамаркырт СЭКП-
ниң XXIV съездинин

хуузаа алганы тайбың
программасында болгаш
партия ТИ-ның апрель
Пленумунун шиттирилде до-
лузу-биле көргүзүлгө поли-
тикамын тилелестегиниң балды-
калдыг херечилээшкенин бооп
турар. Чогууна оң ужурун-
дан ол аян-чоруктун түнөс-
дөрүн совет улус, социализм
чурттары, делегейин ажал-
чы болгаш коммунисттик шим-
чешкенин талаагыларын,
бүгү чурттарын тайбыңга
синашкылыг болгаш депшигел-
диг күштери чынар, белги-
биле үлөп көрүп турар-дыр.

Чазын чажар культурааларнын тарылгазы

Нияти-биле чазын чажар
культурааларын чаштырла-
ны республиканың ажал-

агыларынга кайы хире апар-
ганын моон айдан дөдүдүн
билдире бээр:

Районнар	плад (га)	күөсеткени (хуу)
Танды	90.841,5	77,7
Каз-Хем	53.061	70
Эрэн	10.429	74,4
Бий-Хем	35.910,5	69,3
Бай-Тайга	8.380	68,4
Барыны-Хемчик	19.926	68,2
Кызыл хоорай/с	16.235	67,1
Улуг-Хем	46.157	60,7
Тес-Хем	10.034	59,5
Өвүр	2.835	36,7
Тожу	2.500	10,4

Бо данзын бажында чо-
руу ийи район дөдөргө, Ты-
ванан эң таралаан болгаш
чакы тарылгалы барыны та-
лаа районнарга болаарга орай
эгелээр чөдөр дээрин айтир
херек. Моон мурнууда шугу-
чүлө турганымыс, Улуг-Хем-
нин ажал-агыйларында темп
бо хувиерде дыка дылаан
болгаш тарак културалары-
нын чаштырлалыг доозары-
нын кырында келген, а кы-
зыл-тастын 575 гектарга
хөйү чаштырп доос-
кан. Улуг бергедө-
ккнээр тураа-даа, бий-
хемчилер эрес-шудуруг ажиты-
лап, чакы хову ажалдарын
ини темпизин дүгеделип шы-
дааны демделгес эргежок.
Оон ийи, республика нияти-
зи-биле чакы тарылгалын
планын 68,5 хуу чөдөр бер-
генин айтир херек.

Тараа болгаш тараа-бооп
култураларын чаштырла-
галын Тес-Хем, Эрэн райо-
нар бир дугаарында дооскан,
оноу доозарынын кырында кел-
ген районнарга Кызыл хоорай
Соведин (93,5 хуу), Каз-Хем
(91,9 хуу), Танды (89,5 хуу)
районнарын, чооктулалы бер-
ген чердег Бий-Хемни, Бары-
ны-Хемчинин, Бай-Тайганы
айтып болур. Черле чыгыш,
Тожу райондан өске черлер ол
талаа-биле 70 хуудан куду
эвес көргүзүлүп болу бергени
багай эвес. Кол тараа култу-
ралыг кызыл-тастын
чаштырлалыг ажит күөсү-
лөп алган районнарга Улуг-
Хемден аңгыда, Бай-Тайга,
Бий-Хем, Каз-Хем, Эрэн, Тес-
Хем хамаркыр турар. Ол
култураны тарыас Тожу,
Өвүр, Монгуш-Тайганы чугу-
лаа, артак районнар бо
хувиерде оноу доозарынын кы-
рында келген.

Ажал-агыйларын шитин-
ден «Күш-ажылдыг хошуу»,
«УТКА 25 чымы», «Кызыл
гүк», «Сукпак», «Кара-Хаак»,
«Торгалды» совхозтар тараа
култураларын чаштырла-
галын челишкенин дооскан.
Ыччалда-да ол талаа-биле

Бир фэ тараа култураларын
чаштырлалыг доос-
тоо чооктулалыг тур болган-
да, ам ажал-агыйларын мур-
нууда картофель, ногаа олур-
тулгалын, мал чөмү култу-
раларын чаштырлалыг дү-
гедери артак. Олче бүгү
күштү мөөнээр херек.

Малчынның харызы

Мырыңай чоокта чаа тургу-
тулган «Бай-Тал» совхозтун
Хемчик бажында чуртан ту-
рар ажайы малчынны Херек
Маалырын колааныга челе
берди. Амыр-менди солуш-
каш, ажал-херек дугайын хө-
режи олуртувуста, ол мынча
дөдү:
— Бистин совет кижи-лер
тайбын ажалдап, чуртталыг
амырлары экижизин, бистин
үлгү Төрүн чуртувустун күчү-
шылдыг быжыксын дөдү Совет
партия парти болгаш Совет
лазак үлгү күженишкенин үн-
дүрүп, бүгү чүдүлгүн кытып
турар-дыр. Мен бөдүн мал-

чын кижи мен. СЭКП Төп Ко-
митетинин апрель Пленумунун
доктаалын номчуу танышкан,
бистин партиямын даштык
кыныгити ажит-чорудулга-
мын бүгү совет кижи-лер-
биле бир дөдө, ажал-бө-
дөдүг дөдү.
Алаа харым кылдыр бис
улам эки ажалдап ужурау-
лук. Бо шиттирил чылда түн-
өсдөр хуузаалыг алыр мен.
Төрүү 100 өшүгө онааш-
тыр 95 аңай алдым. Өшүк-
лөм кырылалыс доозулду. Ду-
гу бир башка онааштыр 850
грамм болду. М. КЫРГЫС,
Бай-Тайга район.

№ 3 АГИТПУНКТ

Тыва АССР-инь кайы-даа булуңдарында амгы үедө чуулга политиктиг кампания — чер-чер Советтеринге сонгулдага белеткел аймадары чоруп турар. Чыскы кылдар Кызыл хоорайның № 3 агитпунктузун ажил-чорудуула-биле таныжым көрөзү. Агитпунктузун шунту сес агитатор быжыкталган. Олар боттарының сонгучуларының бажыкталышын донтамал барып, ам болур сонгулдааның политиктиг ужуур-утказын, каян болурун, делегейде чаа-чаа болушунуларын оларга таныштырып туралар. Ол ишкан тус-тус агитаторлар үнген-кирген кижилерин даңазалып кыдып, сонгучуларын нинти даңазыга киир бижээ.

Агитпункт эргелекчизиниң оралакчызы Н. Таваа-Самбуу мзон айтырымга мынчаар хамыдады:

— Ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Советтеринге сонгулдага белеткел үезинде чорудар ажылдарының планын шагда-ла тургускан болган ол план бузууга хуулактарын тус-тус харылаар кижилер күсөдүн кириптин. Окуругар айым-биле улаштуу дандызын тургустунган, тус-тус сонгулда окуругтарының улаштуу кудумчу айым-биле тускай иштин кылган схеманын база азып белеткел. Оон ийик сонгулда хуулу чонун кулуштуу дандыктыгызын ортотуштап эрттирер бис. Сонгулда хуулу агитпунктуга чедип кээп мындазын намыс кырааларга, азыр кижилерге сонгучу бодолоткелерин чедирерине унаалар, транспорт айтырмын баш ууур шунтирестинген. Ам бистин муруну-вуста туруп коз айтырмаларын бирээ — сонгучуларын нинти даңазыга четкелес додурар. Агитпункту-нуң дерилге-шмелдизин кылган. Сонгулда системанын талазы-биле брошюралар, көпкөн каан солуннар ай-айы-биле тускай етоп кырында салдыган, телефон харылааны үзүктөл чок ажалдап турар.

Бо агитпунктуга кире бээр, мында кылдыган чуулдар мычаалар карака көстүп кээр. Моон алган көрөгө, сонгулдага уткуштур белеткел ажылдары багай эвес чоруту-ну турары налган.

Чедир кылдымалар турар үрүмек ажылдар майын төн-чууңе чедир бурун кылдыган турар дээрин эш Таваа-Самбуу чуулаады.

А. ДЫРТЫП-ООЛ

КӨРҮШТҮГ-ДАА

Кызылдың Зоозерный сонгулда улаштуу. № 1 АТБ контрарының экин-биле эр-тин чыткан, «Агитпункт» деп чараштыр бижик каанын кижин доран-на эскерип каар. Контрарын ийик казылдар, делегет өрээл — агитпункт ол.

Шыныгыг стодлар кырын-да помнар, брошюралар, чаа солуннар, сонгулда дугайында дүрүмчөр болган өске-даа литератураларын делегет салган. Хапда Зоозерный сонгулда окуругун болган улаштуу схемачуруу, мында кудумчуларын, сонгучуларын бажыкталыш дугайларында бээр тодургай бижик каан.

Чер-чер Советтеринге сонгулда-биле холбаштыр парт-бирога тускай планын чуула-лажып көргөсө, бодолоткел бис. Агитпункт эргелекчизиниң ком-мунист Мария Георгиевна Турбина илдепайыл хой-ни-ти кижин. Агитпункт — сонгучуларын бузууга чыгарып чери алган. Азыр агитаторлар чыгып, чуу кылмын баш ууур дугурун ап тур-рарлар — деп, партбиро секретары Ю. К. Ахмедиянов тайылбырлады.

Бо хууңерде сонгулдага белеткел багай эвес чоруткан; сонгучуларын даңазалып кылган болган, чаа агитаторлар чыгып, чуу кылмын баш ууур дугурун ап тур-рарлар — деп, партбиро секретары Ю. К. Ахмедиянов тайылбырлады.

Д. ЕНДАН

Хоочуннар ужурашкан

САРЫГ-СЕП (телефон-биле). Хаа-Хем районун төвүнде Култура бажыкчыга май 22-де партиянын, комсомолдун, дайынның болган күш-ажыл-ды хоочундарынын хуула-ч болуп эрткен. Орта илеткеди хоочундарын район чөвүл-линиң даргазы М. С. Елисеев кылган.

— Үш дайыга кириштин, хой удаа дайынның калчаа-огу мени кемелден, балыг-лаан, Бүрен-Бай-Хаак суураа аныкталган болган ком-сомолдуларын чыгыштарыга ам-даа анык чалып шамада деп киришпешкен мен. Оларын бодурулге хууларынга олур-жуп, ажыктыг арга-сүмөм ка-лып, эрткен дайын-чаа деп чу-венни халаттыг уруктурарын оларга сонугурадып турар мен.

В. ГАЙДУК

20 хонук-даа чедир тургузар. Хой чаа төрүккен үедө хуу-де катан сула, ситген бээр. Силес тынген дээрден башка хамык-ла чөм бисте бар, ону рацион бузууга берип турар. Хураганын онча-менди дорук-турар дөш кадарчылар, сак-манчиктер шунту деминг ажалдап турар. Хураган дорук-турар алыр дээр, күсүк дүжүт ажалдады-биле дем-йе болгай—деп, хойжу чуула-лаан.

Сакманчиктер шунту-ла ба-гай эвес ажалдап турар. Чам-дыктарын доруктагы улагу. Оон Дембин-оол акый каш чыл улаштыр эки ажалдап келген. Хапда аптеканы көргөсө, мында калдыг-калдыг өмнө бар-ын, ону канчаар ажалдап тур-рарын сонугурадымыс.

— Синтоимоний, биомоний, пенициллин дөш өске-даа өм-нөр бар. Чаш хураган төрүт-түрөгө, доран-на сымкытыр бис. Ижин-шөйүндү аарышкан баш ууур катталыс болза, хоржок боор чүе — дийлр.

Хойжу Б. Монгуш-биле чу-гаалажып, оон ажалган малын, калжа-хоразын көрүп таныш-каш, ол-даа болурун шын сөт-кил-биле ажалдан чоруту-доронинге бир дугарында чо-раап кижин бээр бээр. Шынап-ла, ажалдан келген чылдарында ол черге хомай диттин көрбөс. Амгыдалга бергелер, калжыдап турза-даа, өрөгөн ажылып калбаан, де-рээжен кижин хирезинде улагу

С. ХЕРТЕК

Ырбанчыларның күш-ажылчы ээлчээ

САЛДАДЫРЫ КОЛ СОРУЛГА

(Төнчүзү, 3-геги 1-ги арында).

ЫРБАННЫҢ ЫЯШ БЕЛЕТКЭЭР ПУНКТУЗУ БО ЧЫЛЫН 70 МУҢ КУБОМЕТР ЫЯШТЫ БЕЛЕТКЭЭР.

Калбак делегет Тожунун экиннериндей агып бат-кан Улуг-Хеминиң солгай та-лакы эринде тогжуп бода-раан Ырбаннын туудт уяжы белеткээр пунктузунун ко-лектив эрткен чылды че-динкининг ажил-иш-биле делегетлеш, бо чылдын калы-бертинг «арт-сынын» база-ла улагу бергедешкин чокка алып келген.

Бо кыжын ыяш белеткээр участоктарын хары эрткен чылдардан каш катан улагу болган. Оруктарын хар хор-туктен кааптар, калыр ар-гасиннарын эрткен берге-ле тур-ду. Ынчалза-даа эрткен күсүк болган бо кыжы сезонда ыяш белеткээр бригадалар эки шынарлыг туудт уяжын ал-гы-ангы участоктарга белет-кен, планын 103 хуу күсөт-кен. Беш чылдын шунтир-тинг чылдына алган-бекис хуула-гелерин Николай Савоскин-ниң, Иван Шабанович, Нико-лай Ширинкинниң, Александр Бухтинниң бригадалары ажы-күсөткелеш, Улуг-Хем ыяш-улаштур ажил-агыннын ди-ректорунун май 16-да үндү-рен дугаалып бузууга 150-150 рубльдин акша шама-лаларын алганнар. Ол шама-лал оларга токтоо чаа Ыр-бан суурнуң Култура бажык-чыга болган бүдүрүлгө хуула-гына тыгаскан. Хууңе улагу 160-200 хуу чедир күсөдүн кел-ген чолчаалар Гениадий Лапшин, Николай Биков, Владимир Рязань оларын ба-за макталга киирген.

Ырбаннын ыяш белеткээр пунктузу бо чылдын 70 муң кубометр ыяшты белеткээр планын. Ол ыяштын хой ке-зинин хем кылдында дөрт кезек черде өккөн чып, салда-рынга белеткел. Ам бир бри-гада хем кылдында 15 км черде ыяш белеткээрин үр-гүчүлүп турар.

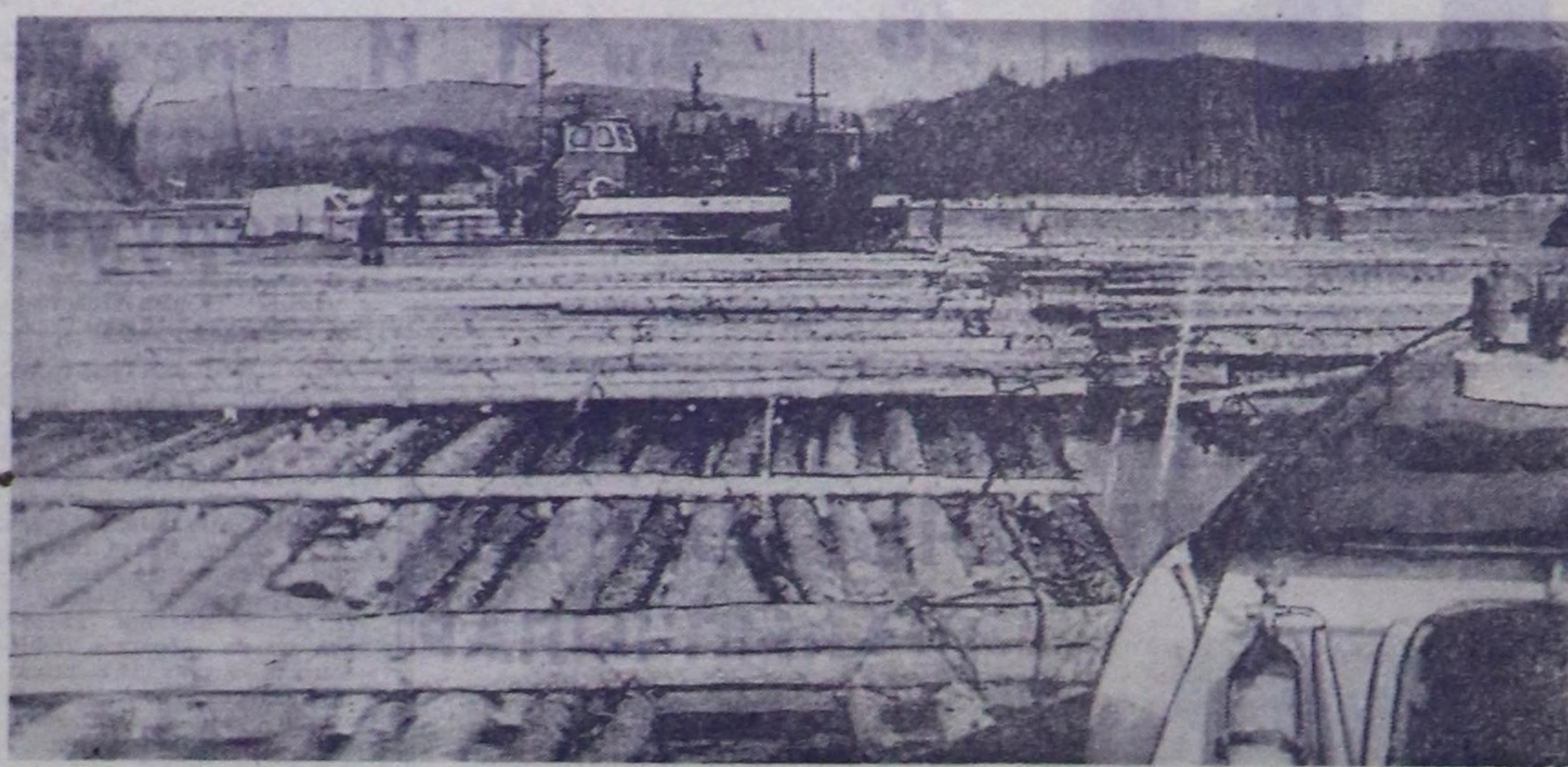
Бо чылдын планын даалга-ларын эрткен күсөдүн со-руга-биле бүгү күшү сал-дарыныч мөңүнөн. Улуг-Хем кылдында 16 эвенода 36 ажылчы сал белеткээрин май сесте-де эгелээн. Олар хуңде 440 кубометр ыяшты суг кы-рынга даар планын тургаш, 700 кубометр чедир белеткел турар. Эрткен 6 хуңде 4 муң 400 кубометр олар белет-кел, Кызылде салдадып ба-дырар. Улуг-Хемин хем-ажыгаал участогунун тепло-хоттары май 16-да 500 кубометр туудт уяжын алган чоруткан.

Ыяш белеткелчилериниң амгы соруга — Улуг-Хем-нин суу терингелесте дүргөн салдадыры. Май айнын төнчү-үңгө чедир 10 муң кубометр эки шынарлыг дөш, дөт Кы-зылга четкен, республиканың туудуларына ажыглаттынып эгелээн турар ужурау. Бо чылдын салдадымынынга Улуг-Хемин парохозство че-ри элээн хожудаашкын-биле кирип турарын маада айты-рып чугула. Ол үчүстөк боду-нун планын алганын ча-гыртып, биче эвээш санын теплохоттарын чорудуу аге-лээн. Оон ужурунда суга бе-леткел үнелг хамык ыяшче хой суг синип, чамдымын шынары кудулап турар. Сугга үр хуусаада тургузукан ыяшты Улуг-Хем ыяш-ула-штур ажил-агыннын ажил-ишчилери үр үе дүргүзүл-дүргүзүп ужурга таваржып, туудт объектерин херекетт материалдар-биле үзүктөл чокка хандырып четкипейн турар-дыр. Ынчанга бир хуңде 3—4 теплохот чорудуп, өйдөп турбайн, харын-даа хуңде 8—10 чедир берге чо-гуур.

Бир эвес парохозство че-ри туудуга херектээр ыяшты Кызылга шылынчын чедир-инче сатып чопал дуулаар чүе болза, Ырбан суурнуң ажил-ишчилери бедик боду-руктул ажалдарыныч бүл-ге аргаларын мөңөп, хой ыяшты белеткен балыраары хандыраар аргалыг. Арга-аргыгын ыяшын кесеринге, хем уунуче киир дажыгала-рынга азы-бүрү хевирин биче механизастаашкын ажалдап турар. Хем сунуче чудук дажыгалар тускай тракторлар, машиналар-даа четтир. Амгы хуңерде сал-дарында 10 трактор, 6 катер кирип турар. Сал белеткээ-ринге бо эрткен кыжын 20 кижини немей өөрөткөн. Олар ам дуржулгалыг ажилчынар-биле кады чүткүлүг ажил-дап эгелээнер. Кылган ажил-дын түңүдүн хууңун-не үн-дүрүп, шалымчыларын тода-рындап турар. Бо пунктузун ажил-ишчилери кылды иштин дегин бодоп, организастыг, бедик бодуруктул ажалдап тургаш, тоску беш чылдын ушкү чылдына салдадым-кын планын үш ай дүргүзүл-дүргүзүп шыдаалар.

Н. ЕФИМОВ,

Ырбаннын ыяш белеткээр пунктузунун начальнигиниң техника талазы-биле оралак-чызы.

ЧУРУКТА: теплохоттарның бузазы-биле ыяшты Кызылге салдадып бадырып турары. О. ОХЕМЧИКТИҢ ФОТОЗУ.

САЙЗЫРАЛДЫҢ КУДУМЧУЛАРЫ

Тожунуң арга-экиннеринде эрткен чыл, чулукуг погал бойдуска эргеленген Ырбан суурнуң кол кудумчуларын биче эгелээн турар. Оон азын Промышлен-ная дөш. Ында тырмал чалай бажыкчынын сонгаан чорук хаймыкчынын иштин эгел-эзери көрүп каан, республи-ка солунуче чорудар дөш баштайгы чатаанын сомнал эгелет бердим.

Дөш өр-бүдө ишти хур-таар бажыкчы чорелестер туткулаа, хонү-хонү кудум-чуларын сууруу Току район-нуң ажилчы агыннын сууру, үзүтүр төвү дээр. Бо эвээш иштинге баштайгы ба-ажынар 1950 чылда күсөтүп келгелеш. Улутурун бо тө-вүңү баштайгы ажилчына-рынч бичеэз Биков алыш-кылап болгай. Евгений Григо-рьевич Биков ам ыяш белет-кээр пунктузун ажалыныч-ге чедир дөшкөн. Оон улаш-кан бодурун республика-да павлаан ажык 2000 кубо-метр эки шынарлыг туудт улашкан берип турар.

Промышленная кудумчуу-да бодурун чугула об-ектилерин ажалылаа. Оон бир улашкан элентри станция-зы Ырбан суурун ажил-амы-дыралынын шимчелчиги кү-жү, кол өзө, азы оон чүрээ ымыкан сагыдырар. Маада ол элентри станциянын тургу-супаа болза, бедик вольту-дүг элентри тургустунган мез-көргө үзүтүр бодурун ажил-ишчилер көрүп, Ын-чанга ол—чыгышын болган чырыктып үрү дөш, ниг суг-далы-дыр. Оон күжү-биле ха-ды, дыттыг аргалыг бо

ажылчы сууру чырып, ту-дуг ыяжы дилдер пилорама, өске-даа механизмер ажил-даар. Бо пунктузун ажил-ишчилери эрткен дөрт айлар-да күш-ажылдың бодурук-чү-лүн 101,2 хуу чедир бедик-рин чедип алган. Ол көргүзүп кадык хол-биле күсөдүн ажилдарын элентри күжү-би-де механизастаашкын дөш-мү-биле чедип алдыган.

Бистин республикасыз-ка туудт уяжы белеткен бээр бо пунктузун техниктиг чепсе-ленинниң эки деп санаар мен. Барык 100 ажык хевир-ниң машина-техниказын тур-гар таратып, сентелге мастерскаяларын, дарганаар че-рини демги элентри станция-зынч дүжүндө туткан.

Бистин кудумчуустан ыр-бачыларын күш-ажылчы хууу эгелээр. Олар ажилчы хууулаадын мында кон-тора-дан алырар. Бир хуңде-де ажилдың агы-ангы участо-тарычте өр, херээжен 488 ажилчы үрер. Бо хуңерде Улуг-Хем эринде 20 хире эвээш белеткээр туудт уяжын суг кырынга коку-п, сал кылдыр даап хуууууууу. Экиннер иштинде ыяш ужу-рар, ону сөөртүр бригадалар база бар.

Тоску беш чылдын планын 1973 чылдын ноябрь 7-де кү-сөдүн соруга салган колле-ктив күш-ажылчы чедип-ишчилер бажыныр, оон ки-жисиниң өөрүкчүу мзон ужукаллар. Сонгам өттүр көргөсө, эртин турган улаш-кан муракчылары ады көрөм-дө, амгыр бээр мен. Кады кудумчуке көрөдүнчө чө, ха-рын. Контрардан ууш сымды,

сарыг баштыг карарып кө-стүр херектештиг кижин кы-лаштап олур. Ол Николай Ширинкин-дир. Коммунист күш-ажылдың шалымчы, бо бригадинин бригаданы дөрт айларынч планын 147 хуу күсөткен. Чолчаалардан муракчыны ады дөш, база ышдаар мен. Ыяш сөөртүр машиналар дуу көл чор. Олар-нын бангаймынын көрөдө Гениадий Лапшин-дир. Ын-дында —Николай Биков. Ка-ймы-даа тертин ажилдаар чолчаалар болгай.

Башкылар, экинчел күш-ажылчы хууңу база мзон эге-лээр. Бичин чаштар, школа-чылар доозады болуп эртер-лер. Чүте дөш, асы-сад, сес чыл школазы, өмнө-де-да мында. Суурун Култура бажыкчы мен база мзон ба-зын үнүтүр мен.

Канскийн ийи чыл хуу-са-лыг библиотека техникуму-дооскан, мында ажилды тур-рарым бо. Суурун 600 ажык чурттакчы библиотеканың доктаамап помучуларын. Би-блиотекка бо-ла чедип келер илдепайыл помучуларын адып көрөй. Зоя Шой-оол, Михаил Дыртый, Анатолий Медвенецко дөш, кымнар-ны чок дээр! Оларынч пом-чулуга хандыкчыны ула-ган. Чаа келген номнар бар бе? дээрлер. Эрткен айда Кы-зылга бир айлыг курека о-ренип чораш, элээн номнар экилдеш. Ам Тора-Хем би-блиотеканын хуула-ч болуп алыр бис. Ынчан мында пом фондусу 6 муң чөдө бээр.

Колза Совет дугайында каш сес. Колза Советтин күсө-мунуң даргазы, Нина Фелю-овна Казаваны мактаар

апар. 25 депутаттыг Совет-тин ажилын ол эки удуруту турар. Далчеглиг сессияларга куулууга болган ажилдар хандыралгаанын айтырмал-рын чуулаалып, чагай-ка-дылга, тогаанчыдылга, куу-луу-туура дандыктыгыны хем-чегелерин ажилчыларын, ал-ба-хандыкчыларын илдепай-лыг киркелеш-биле боттар-дырын турар. Нина Федору-валын дини эгелешкенинче-риле 15 орунуг, бүрү дери-гелг эмнелге база ажилдар хандыралга комбинатын сал-быры ажалтыгына. Эмнел-ге хал-дамырдаан аналитер алыр болган өске-даа лабо-раториялар, рентген кабинет бар. Оон кол эмчигин Бро-неслав Лашевич мактадыг эмч.

Суурун мурунку талазы-нда чаагайында туткан бир кудумчула маганинер, сто-ло-най, хаб бижыкыр чер бар. Ол участоктарда багай деп ки-жи чөмөлөр чүе чок. Ылаз ажилдан доран-да, маганин эргелекчизинде, хаб бижык-чыны-даа күш-ажылчы ки-жисиниң ажилдар ханды-ралгазын улам экинжериче улагу сатып салып турар. Мен база ажилчын агыла, Ырбанд оң төлөзөринге со-луп номнарды, жуунаалар-ды, ары-шөөр библиотек-нын хууңу-не ажилды, олар-нын сатып-сөткөнгө чаа-чаа билгелер-биле, уран-чечен чо-гаалар-биле байдыккаар нигт күсөдүн мен. Ажилчы-га солуп номну шилип бээр меңээ өөрүңү.

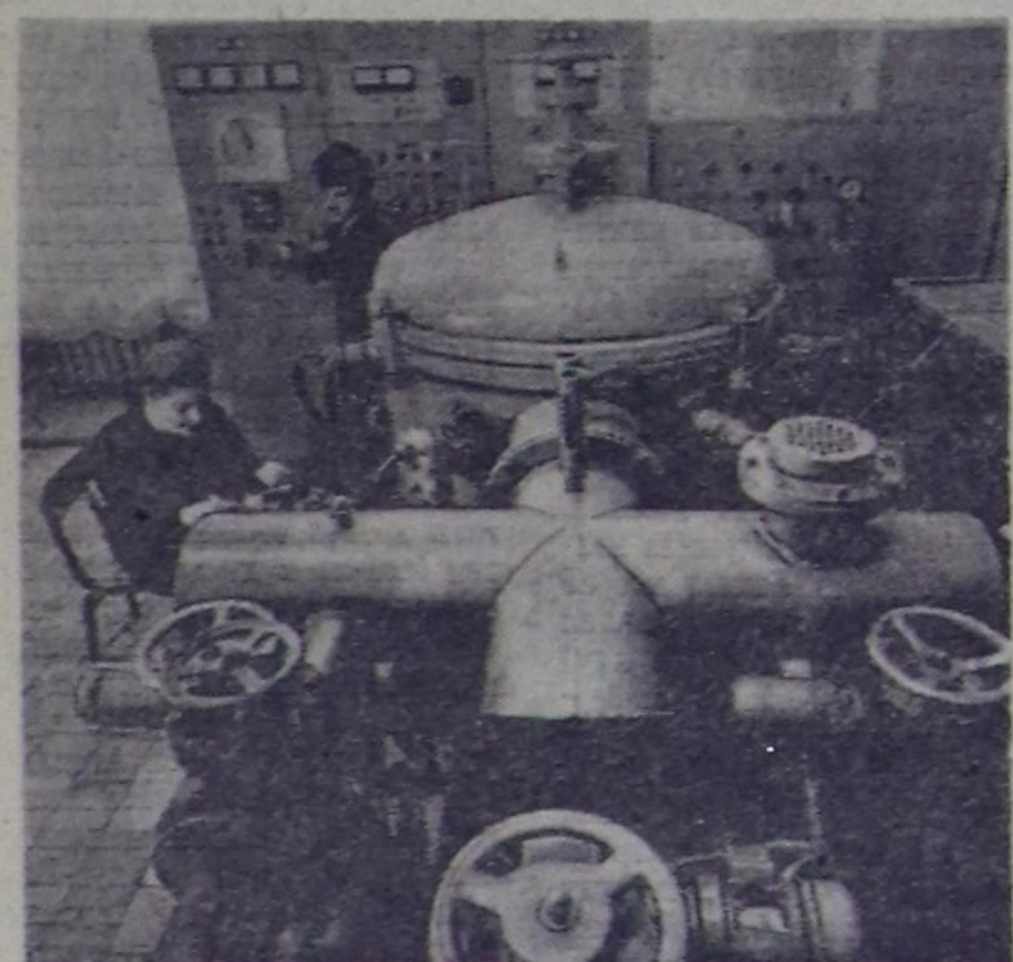
Н. ТЕМИР-ООЛ,

Ырбан суурда библиотека эр-гелекчин.

Ыяш материалдарын, целлюлоза, саазынны, картонну, мебельди, ыяш плиталарын бүдүрерин көвүдөдир сорулганы боттандыраары-биле ыяш белеткелдеринин хемчээлдерин дыка калбартыры эргежок чугула болуп турар...

(СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИН КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXIV СЪЕЗДИЗИНГЕ СЭКП ТК-НЫҢ ОТЧЕТ ИЛЕТКЕЛИНДЕН.)

ЧАА АРГАЛАР-БИЛЕ

МОСКВА. Электротермиктиг дериг-херекселерин бүгү-эви-ле эрткен-ишчиле, төлө-иш-лек-конструктор болган тех-нологист институту — метал-лургия улаштурун, машина кылдыр бодурулгелерге болган уузе ажил-агыннын өске-даа алдарына сайзыр-гай тургузууга элентротер-миктиг дериг-херекселерин чогаалып, тургузуу боориниң талазы-биле бистин чуртта-топ чер боор турар.

Ам ында индустрииниң

чаа хемиринг: плазмалыг, электроннуң-херектиг болган өске-даа аргаларын ажалдап кымып турар.

ЧУРУКТА: инженер В. А. Подинков беле термист Ю. Б. Панин олар кылды-ларын калдыр болган ниг-биле болбоолурадырынч нарын хевирини хаатамг улагу темпе-ратуралыг суугуууу менен көрүп турар.

А. ВОЛОДИНИҢ ФОТОЗУ.

3 ЛЕГЕС» совхозун Кул-тура бажыкчынын чанын-да хоочун муракчы кижя-ларынч чурттарын аскалалар. Оларын арамдыда хойжу Би-че-кыс Монгушун чорук база бар. Оон ажил-иш-биле та-ныжым көрөдүнчө.

...Совхоз төвүндө үнелеш, булузун кайы сен дөш чоруп олур бис. Арт кыры четкелек чорда, он таламыста, дөш бедик чөдө аал көстүп келди. Ба-жаалардан озалааш ийи ба-жын, Сиген кажаазы. Аалга көзүрнөсө, Би-че-кыс Тама-евна хойларын чаа-ла сугта-рып тур.

Чадаг кажааны ажалды-тарга, өөрөгөн хойлар суг доскаарынын чанында демир коопшалаарга келген, туугу боттары-да ижин ап, сүксүнү ханганнары аалдын солгай талазында дагы чаттыдыр чоруту олтан үнүп турар.

— Төрүвөн хойлар-дыр ийин. Сугтарган, ам каларын үндүрүп турарымыс ол-дур. Бүгүн хаттыг, бора багай хүн-дүр—дөш. Би-че-кыс Та-маевна дөшкө көрдү. Каш чо-нуң мурунда коңуг чыгып турду, час-даа магалыг бодур деп бодоп турган бис. Кайын илдеп бодор. Эрте-ле хүн ка-раанга үнүп келген өт док-таап турупкан. Хат-когурум оон үнөринге шалтыктаан.

1956 чылдан бээр хой ка-дары келген, ол калды чы-кербеди дээр. Бо чылгы дөш үелер база тургуулаан.

Биче-кыс Тамаевна ол-бо талада тайгалар баштарын долгандыр көргөсө, «дөр багы азы бээр» деп үлөгөр чуга-ны сактып келген ол боор он; — Ажыраа, азы бээр—деп, хонун чааы чуулаады. Бис оон чугаазынга каттыш-тымыс. Хой-даа өдөктөн үнгөн. Малчынын ажылы чайланы

Чүгө ийстер эвес, харын

Беш чыдын кижилери

бээр, чаш хураганнарын, кажаа-хоразын көргүзериң илдедиң. Баштай чаш хура-ганнар турар чыгыг кажаага келдиң. Улуг кажаанын ор-тузунда клеткалар-ла хей.

— Бичин-дир ийин, дыкы-жы коңуг. Бүшай төрөз чөс ажы хойну хураганы-би-ле кады дуулажы кадары өске аалда алпарган, мында ажал турар болгай.—Бо сов-хозтун даргаларында кажаа-хоразы улаштуурун, алгыды бээр дугайында та чөсө катан дилээн кижя мен. Хоржок боор-дур.

Хойжунуң хомудаары-ла чөп. Бир тээ акт-бижик бу-зуу хулаш алган болганда, өске аалда диларын каан хөм ажалды турары дөш өң са-

гыш чопал турары билдингир. Клеткаларда хураганнар-ла хой. Сакманчиктер оларга не-мей өске кажадан чаа тө-рөз хойларын хураганнары-биле кайы кирип өккөн-ле туралар. Ийстер-даа бар. Эр-тен дүң өң беш хой төрөз болду.

Чүгө ийстер эвес, харын

үш хураганы-даа төрөз хой-лар бар. Кажаа чыгыг, чырык. Клеткаларын кырында элек-три лампалары чырып турар. Хапда кызыл посте бижик тур. Ону оварып көрө бер-лаар дерек.

Биче-кыс Тамаевнаның ка-дарган хөм бо чылын үш ду-гаар төрүп турар. Эрткен чыл ийи төрүр чөс хойга онааштыр 102 хураганын ал-ган.

Хураганын хоратпас, бурун камгалап алыр дөш калдыг хемчегелерин ап турарын ай-тырдымыс.

— Чаа төрөз хойну хура-ганы-биле кады бир клеткага-ла үш хондур тургузар. Оон сонда нинти клеткаларга 5—15, харын-даа чамдыга

зы улагкан, хойну болган ху-раганын ажал, азыраарынч аргаларын ык билдир. Хойну боду-ла тарып боозалып алыр. Ол дөшкө чедипкиниң база бир үндөзүн, дөшкөн чугаа-лаар дерек.

Биче-кыс Тамаевнаның ка-дарган хөм бо чылын үш ду-гаар төрүп турар. Эрткен чыл ийи төрүр чөс хойга онааштыр 102 хураганын ал-ган.

Хураганын хоратпас, бурун камгалап алыр дөш калдыг хемчегелерин ап турарын ай-тырдымыс.

— Чаа төрөз хойну хура-ганы-биле кады бир клеткага-ла үш хондур тургузар. Оон сонда нинти клеткаларга 5—15, харын-даа чамдыга

кадары болуп ажалдамынан тергилериниң сангай док-таамап санадып келген.

Малчынын кодындыда 632 хой бар, олары ам шунту төрүккен. Төрүр чөс баш хойга онааштыр 120 хураганы алган. Шак ылыг чедипкиниге кым өөрүөс боор.

Кайы-бир ажилга харыс-сага д

Алдарлыг тудугжу 60 харлаан

Бичан чактыг чылгы хүненин бирээс турган чүе. Чо-дуралары чал-чаа чектелген эгелээр партиянын үнгөн, ийи талын истаан күш-биле биреттиген согуш дөрт Ленин кудумчузун куду баштат. Найыспалымыс Кы-зылдын кол кудумчузу чылгы үеде магалдык-ла. Баштары токпайтыр кезип каан теректер кезип хүнереде тротуарларын шмаа хөлөгелер, аргышкан чо-нуун серинделер, орук кылдын дугаар тараан, дескилей таар-ган хола-харагыннар довурак доозун бурултас. Шала кез-жээ азы чыг соонда ол үнүш-терин баа тарымал сиспирини хоолушкан чыла кижини дөсөтө ээминер, шыктыг алаак-тар иштине кылалтап чораан-ны сагышка кылар.

Паря аксында бистин көрүп чакчыканымыс аркадан шоол-лук ырайын чыткан. Тыванын хоочун болган ат-сугалыг туд-дугжурларын бирээс Оюн Лагбасевич Калзанын ажуржы бердим. Назымы улгатканча-дан шала куду берген, кал-бак арыштып, оожум чылгы ка-рактарыг акымыс эки турач-ларын турскаалык чынын-ла болган түштер аразында турган алгай. № 2 школанын бажыныче кезе кайгаан тур.

Оюн Лагбасевич мени кө-рүп каап, эгелген чүе дег, кудумчузун, уткуй кыдаштыр келди.

— Тудун каан школанын каражын магадан тур силер бе, акый?— деп, менди солук-каш, баштактын араак чугаа эрел айттырдым.

— Ийе, даш тудуг дык-ла быжыг боор чүе-дир ийи... Оон бээр үжүн чыл ашкан, каражым даң барган шыккан кустур-дур. Магалдык-даа чүе шыккан.

Ийи... Ленин кудумчузун куду баштаттыс. Орууус узун — Ленин кудумчузунун төчүзүңе чедер бис. Ийи 26 кварталдын хай кат бажы-нарын бирээнде мен, а 12-ги кварталдын ындиг бажы-нарын бирээнде Кал-занын тудугжур чурттап орап. Кезжик серинде селгүстүзүн улуг, биче кижилер, тудугжур-биле менделжик эртел-де тур-лар. Хорайыштын өзүн аш-кызын, чоңунун көвүзүн, каас-шник кеттирген. Мага-дан хөөрөжү чорой, чугааыс азын тудуга бээли. Алдарыг тудугжуртун эркен оруун эки билер-ла болууза.

— Эн баштай туткан ту-дугжур демги школа бажыны ийи... Лагбасевич?— деп, оон айттырдым.

— Чок. Почта бажыны-ла болгай. Тудугжур амдыралым оон эгелээр чүе — дээш, эркен күш-ажылыч оруун до-чулай араак хөөрөп эгелди. Оон чугааыс бис ийи үжүн-дөртөн чылдарже дөң апа-ды.

1936 чыл. Шуурмак чурт-тук хыл даш анык болду. Артык револютул шеринге албан эртерин-биле кийгир-тып келген. Ийи чыл эртен, реверштер халашкан оолдо-он оон кылдыр үскөн, Тыва-нын чаа-ла хөгжүр оюну ул-дүрүңүз яны-бүрү адир-ларынч чуртукан. Ты-ва акжылтын анжынын баштайгы отрядтары оон укталган. Калзан почта че-ринге бижик, чагаа дажылга-ла амыг үеде болза почта-дан тургун о. 1939 чыл. Рес-публиканын улдүрүз ямыз-нын тудуг эгелелинин дар-гасын анык оол тудугжур болуун күзеп, длаер кнпр-

ген. Чүе дээрже мычан оон ажылдан турган почта че-рини улуг бажынын туду-ры-биле хой орус ажылчынар чед-ди келген турган.

Калзанын тудугжур намы-зын эгелээр чыл о. Оон бээр бо хүнереде чедер кыш-тын сөстү, кайын, кзын дий-вейи ол мастерогу хоолундан салбайн ажылдан турган. Поч-та бажынын таваан салыр улуг онгарын кзыл дооскан, фундаменти салган соонда анык солду орус тудугжур Лу-канов болууза эки кылды, ду-залачы ажылчы, өөреникчи кылдыр хүлээп алган. Даш тудуг кылдыр оон өөреник.

— Почта бажыны, обком ба-зыны, № 2 школа, дээш Ле-нин кудумчузунда бар-ла даш бажынары ийи... ол чы-дарга кылган бис дег чугаалап чоруй. Оюн Лагбасевич, чоок-кага чедир хирургия эмделгези турган үш кат бедик бажы-нын чыныгы доктай берди.

— Башкара крап деп чүе-ни эш баштай маана көрү-дүс. Оон мурунда бүгү чүе-ни хол-биле кылды, ооргага чүкпө дажылгап турган-на болгай — дээш, боданы бер-ди.

Оон сагышынга эркен оруу-нуу берге үелери баа катан чурттугун келген ийи... чы-гангы байдалдан катан-катан чакты, амыг үеини кайгыткан хөгжүрүн сеткил ханын чуга-лаап тур.

Каш он чыл мурунда улуг-ла даш, бичи-лаа тудуга кнж-де чүе кижилэр турган. Чүс кижини барык 90 хирези дузалачы ажылчынар тур-ган. Кайы-бир кнжнде кай-да ажылдан турар силер деп айттырар — тудуга мен — деп харышар. Чогуу чүи кылды турар силер дээр — чуртукчулук — деп харыс динилер турган.

Ол чуртукчулук ооргазын-га мынгаржак эртен ал-ган, тудугжур үш-дөрт кат тудугун кырчыч чүкпө үн-дүрер, хоолтуу дугулуут та-дур, катан кнжнде бижик даш демир ийлек-биле, ийи-ни соондан хол-биле иткеш ту-дугже үндүрер, чок болза носилкага каап үндүрер тур-ган.

Бо бүгүн Оюн Лагбасевич тудуга келген аныктарга чуга-лаан, оларын бодуун арга-даржугулашты харам чокка өөредип чоруй. Калзан ту-дугжур мергежиле чүс-чүс аныктарны өөреткен. Ол 1950—1960 чылдарда тус-кай курсту дооскан аныктары практиктик ажыла өөредип турган. Оон бонгазы өөре-дигин бугулуут уцастогу хөөрлөп ажылдан турган. Оон өөреник кижилери Тыванын бүгү тудуг объекттеринде

ажылдан чоруй, чамдыктары ат-сугалыг тудугжур бол-ган. Чикээлээр, Тыва АССР-нин Дээди Советинин депута-ты С. Самдан, Ах-Довурак-тын тудугжур С. Комбуи-оол Ленин орденнери-биле ша-наткан.

Калзанын өг-бүзүе күш-ажылды кнжирер: каады, огу — тудугжурлар. Ур үенин дугузунда Калзанар чактыс бригадала ажылдан келген.

Бир эвес Оюн Лагбасевич-нин Кызылда кылмышын бүгү тудугжурлар эртин болза, бу-залачы ажылчы, өөреникчи дүргөн-бе болгай. Ленин ку-думчузун чыгыр чок оттуг сайгылаанары чыныгы бай-дыр. Калзанын 36-гы, 26-гы, 12-ги кварталдарда хоорай кезээнде халаа кырыла кылмыш тудугжурларын ду-галын хөөрөжип, чораан, ба-жымыга чедип келгенин мын-а эскербейн.

Найыспал Кызылдын туд-дугжурлар Ленин болган Күш-ажылы Кызыл Тук ор-деннерин, Ленинни юбилей медалынын эдилекчиз, Тыва АССР-нин Алдарлыг тудугжур Оюн Лагбасевич Калзанын 60 харлаанын, тудуг ажылы-га 34 чыл болганын бөгү де-мделген тур.

Чоокта чаа эш Калзанын ажылдан турар бригадалыгы чоруду. Ол бригада хоорай кезээнде хаак кырында ар-былап эгелээр хой тудугжур-нын бир объект — № 4 микрорайонда чурттап ба-жыны тудуп турар. Бригада келжүгүнүн хой кези аны-ак оолдар болду.

— Калзан бар бе? — Башкымыс мында, си-лерже чорудуптаал — дээш, мыай болдулар.

Тудугжурларын үр чылдар-ын дугузунда «башкымыс» деп хүндүлөп адап турары хооч-ун тудугжур, психикалар хөөр чок, тудуг ажылчыны кн-лэр үезин бодол чоруйрун оон чугааында эскердим.

— Мени пенсияге үдэр дей берген улус-тур ам. Пенсия-лазында, тудугжур хөөр ажылдар мен — апаа оолду шымдаас мен, хөөржөк. Тудуг ажылы ам-даа эки механизатор чүе болза, мынган тудугжур улуг хем-ээлди материалдар-биле ха-на салыр болза эки чүе-дир ийи — чер алыгыр. Шөөр-лекчилер бо чылын ажылы механизаторлар, бистери эжек бээли чедип келдир. 12-ги кварталда арткай ийи бажы-ны дооскупкан, кнре бээр бо-лө, тудуг чок улус-ла болгай — деп ол чугаалады.

С. МААДЫ.
Чурукта: тудугжур О. Л. Калзан.

1. ХОВУГА ХУРАЛ

Даш дүш үезинде «Саян» совхозун Ленинка сал-бырында № 4 хову брига-дында чед бердиз. Механи-заторлар ченинин дооскан, столбазындан чаа-ла үнүп, даштын долгандыр олууттап турлар. Хүн аяк болза-даа, чоогунда тайгадан серин сал-гын үргүлч кээр. Ийчан-гаш үкжилер колдуунда-ла чылгы хөөрөжүштериг, кыш-кы ботторлей, сапык иди-териг. Арин-бажы, холлары чаксы кызылдан долутуп, чаар, кывар үстерден кара-гылап калган, салтырга, кыланыннып турганзыг. Ки-чонгейлиг көрбөс болза, оларын ылаштырып алмыр берге.

Өөк көдөз Советинин куускомунун даргасы бис-ти мурун-ла маада кел-ген кийи болду. Төгерики-лей олуруткан механизатор-ларын ортузунче үнгөш, ку-раалы ажыткан. Хүнүн ай-тырмы чактыс район Совети-нин депутаттыг кандид-ат депшир.

Кижилер бот-боттарычте көржүп, кезек каа мынташ-пайн барды. Чаксы салгы оларын даштыгыр дег, ча-нында ийирткен каан шөлдөн бөөдөл алган довурак-доозу-нун чашканыгылап тур. Би-чеге хүүрек дег алыштыр холун бар шаа-биле көдүрө каапкан, бир эр тура за-лыды.

— Семен! Семен чугаала-зы! — деп, өскө өөрү барык бир үн-биле чир-нон дүшү-лөр.

— Николайны депшир. Ол мынча ажылгыр кнж чок! — деп орустан ол чуга-лааш, калаш кылдыр олура дүштү.

ТӨРЭЭН ЧУРТТАП...

О БАРИАУЛ. Алтайнын тараякжылары чаксы хову акжылдарыг үш миллион гектар эртин чаксы тараан. Кол тараа културалык — кызыл-тасты ийи миллион 300 муң гектар чедер чаккан. Ол болза чакан тарымы-бе ле планшан шөлдери-н ба-рык үштүн ийи кези-дир.

О НОВОСИБИРСК. Новосибирск областин Карасук болган Венгеровск районын аш-ченин кол културалык — кызыл-тасты тарымын планшан бир дуга-де ГФР-ге чораан аян-чоруу дөрт-ае хүн үргүзүлгөн. Ийчангыже ол хүнере Совет Эгелелери Барыны Гер-маниянын аразында хары-лаанын чагай кожа-хөл-бө догуунаар үдөөннүг, ам Европада дүшүрүтүр чорук-ту чакырып турарын чыг-галаш чок бодуларычте уг-ланган, шапкан ажылда чорударына эртен.

О ХАРЬКОВ. Бо хоорайда мотор тудурыш «Кадыр болган Москва» дээр завод-тун коллектив комбайн-га болган тракторларга план-да ажыр муң-муң шиме-дикчилерин белеткен. Ду-жүттүг масалыг ажаал алымшыны эгелээр чедир заводтун коллектив тараа комбайнларга планда ажыр 2800 моторну бугу-дурин планшан.

Ол бүгү четпестерин дарыг чалдарычте Бай-Тайга ра-йон болган Кызыл хоорай Советинин (куускомна-рын даргалары эштер Хунай-оол, Сат) кнжонгейи Прези-дум хуралы угландырган. Соңууда уцастотарын бол-ган агиткултуралык дерин-шимээр, оларын эржөк чу-гула дериглер болган мате-риалдар-биле хандыларын, соң-гучуларын дандыны чогуур өйүлдө тургузуп доозарын, депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылаарын органи-засты эртергери, амыкты чонларын боттузунга агит-таскылы болган култура-чарымын ажылы кнж-тедиринин хемчегерин алы-н, чер-чер Советинин соңуудаларына белетке-л ажылдарын чоруу турарын хүн бүдө көнүлдөөрүн кнж-тедиринин ол Совет-тин куускомнарыга дааскан.

Ол бүгү четпестерин дарыг чалдарычте Бай-Тайга ра-йон болган Кызыл хоорай Советинин (куускомна-рын даргалары эштер Хунай-оол, Сат) кнжонгейи Прези-дум хуралы угландырган. Соңууда уцастотарын бол-ган агиткултуралык дерин-шимээр, оларын эржөк чу-гула дериглер болган мате-риалдар-биле хандыларын, соң-гучуларын дандыны чогуур өйүлдө тургузуп доозарын, депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылаарын органи-засты эртергери, амыкты чонларын боттузунга агит-таскылы болган култура-чарымын ажылы кнж-тедиринин хемчегерин алы-н, чер-чер Советинин соңуудаларына белетке-л ажылдарын чоруу турарын хүн бүдө көнүлдөөрүн кнж-тедиринин ол Совет-тин куускомнарыга дааскан.

Ол бүгү четпестерин дарыг чалдарычте Бай-Тайга ра-йон болган Кызыл хоорай Советинин (куускомна-рын даргалары эштер Хунай-оол, Сат) кнжонгейи Прези-дум хуралы угландырган. Соңууда уцастотарын бол-ган агиткултуралык дерин-шимээр, оларын эржөк чу-гула дериглер болган мате-риалдар-биле хандыларын, соң-гучуларын дандыны чогуур өйүлдө тургузуп доозарын, депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылаарын органи-засты эртергери, амыкты чонларын боттузунга агит-таскылы болган култура-чарымын ажылы кнж-тедиринин хемчегерин алы-н, чер-чер Советинин соңуудаларына белетке-л ажылдарын чоруу турарын хүн бүдө көнүлдөөрүн кнж-тедиринин ол Совет-тин куускомнарыга дааскан.

Ол бүгү четпестерин дарыг чалдарычте Бай-Тайга ра-йон болган Кызыл хоорай Советинин (куускомна-рын даргалары эштер Хунай-оол, Сат) кнжонгейи Прези-дум хуралы угландырган. Соңууда уцастотарын бол-ган агиткултуралык дерин-шимээр, оларын эржөк чу-гула дериглер болган мате-риалдар-биле хандыларын, соң-гучуларын дандыны чогуур өйүлдө тургузуп доозарын, депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылаарын органи-засты эртергери, амыкты чонларын боттузунга агит-таскылы болган култура-чарымын ажылы кнж-тедиринин хемчегерин алы-н, чер-чер Советинин соңуудаларына белетке-л ажылдарын чоруу турарын хүн бүдө көнүлдөөрүн кнж-тедиринин ол Совет-тин куускомнарыга дааскан.

Ол бүгү четпестерин дарыг чалдарычте Бай-Тайга ра-йон болган Кызыл хоорай Советинин (куускомна-рын даргалары эштер Хунай-оол, Сат) кнжонгейи Прези-дум хуралы угландырган. Соңууда уцастотарын бол-ган агиткултуралык дерин-шимээр, оларын эржөк чу-гула дериглер болган мате-риалдар-биле хандыларын, соң-гучуларын дандыны чогуур өйүлдө тургузуп доозарын, депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылаарын органи-засты эртергери, амыкты чонларын боттузунга агит-таскылы болган култура-чарымын ажылы кнж-тедиринин хемчегерин алы-н, чер-чер Советинин соңуудаларына белетке-л ажылдарын чоруу турарын хүн бүдө көнүлдөөрүн кнж-тедиринин ол Совет-тин куускомнарыга дааскан.

Ол бүгү четпестерин дарыг чалдарычте Бай-Тайга ра-йон болган Кызыл хоорай Советинин (куускомна-рын даргалары эштер Хунай-оол, Сат) кнжонгейи Прези-дум хуралы угландырган. Соңууда уцастотарын бол-ган агиткултуралык дерин-шимээр, оларын эржөк чу-гула дериглер болган мате-риалдар-биле хандыларын, соң-гучуларын дандыны чогуур өйүлдө тургузуп доозарын, депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылаарын органи-засты эртергери, амыкты чонларын боттузунга агит-таскылы болган култура-чарымын ажылы кнж-тедиринин хемчегерин алы-н, чер-чер Советинин соңуудаларына белетке-л ажылдарын чоруу турарын хүн бүдө көнүлдөөрүн кнж-тедиринин ол Совет-тин куускомнарыга дааскан.

Ол бүгү четпестерин дарыг чалдарычте Бай-Тайга ра-йон болган Кызыл хоорай Советинин (куускомна-рын даргалары эштер Хунай-оол, Сат) кнжонгейи Прези-дум хуралы угландырган. Соңууда уцастотарын бол-ган агиткултуралык дерин-шимээр, оларын эржөк чу-гула дериглер болган мате-риалдар-биле хандыларын, соң-гучуларын дандыны чогуур өйүлдө тургузуп доозарын, депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылаарын органи-засты эртергери, амыкты чонларын боттузунга агит-таскылы болган култура-чарымын ажылы кнж-тедиринин хемчегерин алы-н, чер-чер Советинин соңуудаларына белетке-л ажылдарын чоруу турарын хүн бүдө көнүлдөөрүн кнж-тедиринин ол Совет-тин куускомнарыга дааскан.

Ол бүгү четпестерин дарыг чалдарычте Бай-Тайга ра-йон болган Кызыл хоорай Советинин (куускомна-рын даргалары эштер Хунай-оол, Сат) кнжонгейи Прези-дум хуралы угландырган. Соңууда уцастотарын бол-ган агиткултуралык дерин-шимээр, оларын эржөк чу-гула дериглер болган мате-риалдар-биле хандыларын, соң-гучуларын дандыны чогуур өйүлдө тургузуп доозарын, депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылаарын органи-засты эртергери, амыкты чонларын боттузунга агит-таскылы болган култура-чарымын ажылы кнж-тедиринин хемчегерин алы-н, чер-чер Советинин соңуудаларына белетке-л ажылдарын чоруу турарын хүн бүдө көнүлдөөрүн кнж-тедиринин ол Совет-тин куускомнарыга дааскан.

Ол бүгү четпестерин дарыг чалдарычте Бай-Тайга ра-йон болган Кызыл хоорай Советинин (куускомна-рын даргалары эштер Хунай-оол, Сат) кнжонгейи Прези-дум хуралы угландырган. Соңууда уцастотарын бол-ган агиткултуралык дерин-шимээр, оларын эржөк чу-гула дериглер болган мате-риалдар-биле хандыларын, соң-гучуларын дандыны чогуур өйүлдө тургузуп доозарын, депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылаарын органи-засты эртергери, амыкты чонларын боттузунга агит-таскылы болган култура-чарымын ажылы кнж-тедиринин хемчегерин алы-н, чер-чер Советинин соңуудаларына белетке-л ажылдарын чоруу турарын хүн бүдө көнүлдөөрүн кнж-тедиринин ол Совет-тин куускомнарыга дааскан.

Ол бүгү четпестерин дарыг чалдарычте Бай-Тайга ра-йон болган Кызыл хоорай Советинин (куускомна-рын даргалары эштер Хунай-оол, Сат) кнжонгейи Прези-дум хуралы угландырган. Соңууда уцастотарын бол-ган агиткултуралык дерин-шимээр, оларын эржөк чу-гула дериглер болган мате-риалдар-биле хандыларын, соң-гучуларын дандыны чогуур өйүлдө тургузуп доозарын, депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылаарын органи-засты эртергери, амыкты чонларын боттузунга агит-таскылы болган култура-чарымын ажылы кнж-тедиринин хемчегерин алы-н, чер-чер Советинин соңуудаларына белетке-л ажылдарын чоруу турарын хүн бүдө көнүлдөөрүн кнж-тедиринин ол Совет-тин куускомнарыга дааскан.

Ол бүгү четпестерин дарыг чалдарычте Бай-Тайга ра-йон болган Кызыл хоорай Советинин (куускомна-рын даргалары эштер Хунай-оол, Сат) кнжонгейи Прези-дум хуралы угландырган. Соңууда уцастотарын бол-ган агиткултуралык дерин-шимээр, оларын эржөк чу-гула дериглер болган мате-риалдар-биле хандыларын, соң-гучуларын дандыны чогуур өйүлдө тургузуп доозарын, депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылаарын органи-засты эртергери, амыкты чонларын боттузунга агит-таскылы болган култура-чарымын ажылы кнж-тедиринин хемчегерин алы-н, чер-чер Советинин соңуудаларына белетке-л ажылдарын чоруу турарын хүн бүдө көнүлдөөрүн кнж-тедиринин ол Совет-тин куускомнарыга дааскан.

Ол бүгү четпестерин дарыг чалдарычте Бай-Тайга ра-йон болган Кызыл хоорай Советинин (куускомна-рын даргалары эштер Хунай-оол, Сат) кнжонгейи Прези-дум хуралы угландырган. Соңууда уцастотарын бол-ган агиткултуралык дерин-шимээр, оларын эржөк чу-гула дериглер болган мате-риалдар-биле хандыларын, соң-гучуларын дандыны чогуур өйүлдө тургузуп доозарын, депутаттарга кандидаттар-биле ужуражылаарын органи-засты эртергери, амыкты чонларын боттузунга агит-таскылы болган култура-чарымын ажылы кнж-тедиринин хемчегерин алы-н, чер-чер Советинин соңуудаларына белетке-л ажылдарын чоруу турарын хүн бүдө көнүлдөөрүн кнж-тедиринин ол Совет-тин куускомнарыга дааскан.

Бистин кандидатарыныс

Бөдүүн ажылчын

— Чүү Николайны? — деп, дарга ыламылап тур.

— Көк-оолду аан — днжн, сүмелдеп алган-даа дег, оон-моо алгыржын үндүр.

Дарга хуралын чуртунун сагымынче кийгыра бээр, ийи кнжн хой эвес сөстү саналар берди. Ийчангыш ажылчы чоннар депутаттары-нын Би-Хем район Совети-нин депутаттыг Көк-оолду депшир деп, ховуга болган ол хурал шиптирледи.

2. ДЕПУТАТТЫН КАНДИДАДЫ

Хуралга олурушканын чедер-даа кымын ара-лааш, чогуу кымын ала-шпанын турарын баян чалап калган. Оларны, шынал-ла, ылаштырганы берге. Чүгө чамдыктары арай угалы бер-гилеон, чамдыктары мырнай анык кижилер-ле болду.

— Кандидатыныс каймы? — деп, чанында оолдан ай-тырдым.

Уске карарым, хоолууна куурарган, хөөннүг хөөр-жөшүг чолдаскымаар, тырны боутур, арай кудумчузун ор-ган кыпаш эри ам-на көрүп калган. Дүштөк чаксар төг-гелете, оон-биле эгелээр хөө-рөжүп, ажил, амыдыралы соңуургалым.

Чугаагыр эвес, сөстери оон-моо чым олурган ыш-каш болза-даа, бодунга бугу-редий ийлеп сөглөөр кнж-дир.

Оон удурутун турары № 4 бригада кымыл-тас чакыла-гыче майын 4-те эгелеп кирген. 7 хонук иштине 900 гектар шөлге тараа чаштыр-ган. Бригадада 5 илчирелин трактор бар. 2 тракторун февраль айда-ла септедир-биле Кызылче сөртүп апар-ган олар суп-сугар болган.

Холуна шыгычте көргөш, ажылдан үнергиче өөрүн кнж-гыраш, чугааызын угамчы-ламы:

— Советтин даргалары кылап келбес-даа, шоолуг а-лашпас-даа улус-тур. Апа-лар ужурулг шөлүстү эр-кен күзүн кестимеон тараа эжелеп чыдып берген. Урези сөртүр машиналар база оза-лаар. Дүүн оларны маааш, мырнай дүштө эгелелис.

Ийчангыш арай озадап тур бис. Тракторларымыс эвези боорга, район төвүнел бир трактор чорудушкан. А тра-кториз оозун экеп каапкан, ийи хонгааш, чана берген. Мына ботун ажылдап тур мен. Чай чук-лаа болза, ам кан-чаар боор.

Ук бригадала орус, тыва он-тос механизатор элтиг, най-ралыг ажылдап турар. Хүн-норманын доктаам ажыр куусеин келген Биче-Оолак Бурунаа, Александр Гухенко кыпаш эштерин бригада

жон соңуургачыг болган.

ГФР-ни албан чөрөсирини төлөөлчилери-биле чугаала-жымынанын түкөлгөчтө чугула документиерге: экон-омка, уадуур болган тах-на талаш-биле кады ажыл-дамыга дугайында он чыл чугааыг дугуруулаа, култура талаш-биле кады амыдыралы дугайында ду-гуруулаа, Европада Си-бир нескитин Иракы Чоон кучте ужуруушканын ор-ганизааар деп айткан, аргы-жыланын агаар орууну ду-гайында немедде протокол-та аян-чоруктуг политиктиг түнөөдери таймалыраан, түнөө деделгелде ал салган.

Ирак эвес кнжр үеде база элөөн хой, мынган эртем-тех-никте кады амыдыралы дугайында, автономиялыг аргы-жылда, долган турар бодус талаш-би-ле кады амыдыралы дуга-йында болган оон-даа өскө дугуруулаалары чарар деп дугурушкан. Барыны-герман фирмалары киргиле-би-ле СССР-ге металлургия ком-бинатты турары, амыды-ралыг мурунчы аргалыг төлөөлчирине болган чаа дугуруле кучтарын ту-гуарыны хамарышкан кады амыдыралыг чыгыштыг улуг-улуг хой-хой төлөөлөөдөр

жон соңуургачыг болган.

ГФР-ни албан чөрөсирини төлөөлчилери-биле чугаала-жымынанын түкөлгөчтө чугула документиерге: экон-омка, уадуур болган тах-на талаш-биле кады ажыл-дамыга дугайында он чыл чугааыг дугуруулаа, култура талаш-биле кады амыдыралы дугайында ду-гуруулаа, Европада Си-бир нескитин Иракы Чоон кучте ужуруушканын ор-ганизааар деп айткан, аргы-жыланын агаар орууну ду-гайында немедде протокол-та аян-чоруктуг политиктиг түнөөдери таймалыраан, түнөө деделгелде ал салган.

Ирак эвес кнжр үеде база элөөн хой, мынган эртем-тех-никте кады амыдыралы дугайында, автономиялыг аргы-жылда, долган турар бодус талаш-би-ле кады амыдыралы дуга-йында болган оон-даа өскө дугуруулаалары чарар деп дугурушкан. Барыны-герман фирмалары киргиле-би-ле СССР-ге металлургия ком-бинатты турары, амыды-ралыг мурунчы аргалыг төлөөлчирине болган чаа дугуруле кучтарын ту-гуарыны хамарышкан кады амыдыралыг чыгыштыг улуг-улуг хой-хой төлөөлөөдөр

жон соңуургачыг

Сөөлгү коңга

Чедишкинниг болуңар, уруглар

Түн республиканын школаларына школачы сөөлгү коңга байырлап бооп эрткен. Тыванын школаларын бо чылын доозар чүс-чүс онгу классчылар болгаш шийичинини аксаменерин дужаар сески классчылар кайы-даа школада чачыл болган шүгүм чыскаалыга келгеш, башкыларынын, ада-иелеринин, улут кижилерини эргим, чоок чагыт сестерин дыйнааннар.

«...Баштайгы башкы, баштайгы кичээл» деп школачы бүүрүңгө билиңгир ырдан оутуруттар ол эртен найысылалың Ленин кудумчузунун ба-

жында турар доорайын № 2 школазында чаптылап та- рап турду. Школа чанында шөлгө уруглар чыскаалыкан. «Энтузиастарын марыжын» ойнап турла школанын бо чыгыт доозукчулары чыскаал- биле унуп келген. Республика- да суралгыт школаларын бир- рээни № 2 школанын чөбүр- аддыгы доозукчуларынын сөөлгү коңгазынга турсаат- кан чачыл болган шүгүм чыскаалык школа директору В. А. Абган ажитты. Музыка чиртиледир ойнап турла, шко- ланын түгүн байырлаалыг бау- биле кирип келген.

Школа директору мында деп чугаалап: «Эргим доор- ачкучулар! Сөөлгү коңганын байырлап-биле силерге байыр чедирип, эң акы күзөшкөн- нерин силерге барзаталып тур бис. Эртенче, амыгыратче

оурунар манаа эгеттэн. Шко- лаларын утпалар. Бистин чур- тувуска коммунисттик нийти- ледди тургузар даш нийти херекке улут-хунарны кири- п, төлөпиг хамаатылар бо- лунар... Школанын түгүн тоску классчылар худан алган, онгу классчыларын орун 9-ку классчыларын курне акса- менеринче кирип дугайында школа дирекциязынын дужа- лын номчан соонда байырлыг шүгүм чыскаалыга келген ада-иелерге болгаш школа- нын шефчилеринге сөс берген. Ада-иелерини мурунунан кур- не филармониязынын дирек- тору М. Ш. Артаев, школа- нын шефчилери — Тыванын эртем-шиялел институтунун улут эртем ажилдакчысы К. О. Шастаржик, «Шыя» солун ре-

дакциязынын ажилдакчысы В. Ч. Байр, пассажирлер АТБ- инден В. Е. Сайгитина олар боллар, кыстарга улут салгал- дын чагыын берип, амыгырат- чы оруктарга чедишкенин- диг болурун күзөөнер.

Магалыг аас-кежиктиг үеде чурттап, өренип, Төрөн чур- тунга бердиген сүзүгү төлөп- тиг хамаатылар кылдыр бот- тарын белеткээрини онгу класс- чылар башкыларынга, ада-и- елеринге, улут кижилерге аа- зааннар. Билиглерге орук ажилды, эки-батыл денге үе- жин, деткип, айтып сургал келген башкыларынга олар «Четирдивис» деп катап-ка- тап согон турганнар.

Байырлыг шүгүм чыскаал- дын түнелинде школанын эң хенжигейлери — бирги классчылар улут акылары, уг- балары доозукчуларга байыр чедирип, чекетер тудушкан. Амыгыралда эң сөөлгү школа- чы коңганын бирги классчы Ендан Чечек кыныгырадыр чыйыптарга, бичинер-биле ка- ды доозукчулар школага чыскаал-биле базып кире бер- дилер.

«Сөөлгү кичээл, сөөлгү коң- га» деп база бир билиңгир ырдан ынак оутуруттарын дооз- укчулар ыраажып, он чыл дургузунда оларын кыйгырып, кичээлге медээлел келген ынак өкүнүүнү сөөлгү медээ- ли-биле сөөлгү кичээлге ба- зыпканнар. Чедишкениг бо- лунар, уруглар!

Б. ДИРЧИН.

ЧУРУКТА: Кызылдын № 2 школазында сөөлгү коңга бай- ырлаалыг үеинде. С. ФЕОКТИСТОВТУН фото- зу.

Чаа өөредилге чылынга

РСФСР-нин Министрлер Чо- вузелинин ном үндүрер чер- лер, полиграфия болган ном садмынын херектеринин талаа- была Курган комбинаттын коллегиязында хураал май- нын 25-те бооп эрткен. Анда 1973—1974 чылдарда массалык нийти эртем школаларында өөредилге номдарын парлап үндүрерини дугайында айты- рымны чугаалашкан.

Россия Федерациязынын ном үндүрер черлери барык 193 миллион экземпляр ти- ражыг 560 ангы аттыг өөре- дилге номун парлап үндүрер

турар ужурут. Ном садар организациаларга эртен чыл- дын бо үеинден барык алды мизини экземпляр хой ном- дары дужаалап. Тыва АССР- нын ном үндүрер чери болган республика типографиязы өө- редилге номдарын парлаарын бир дугайында дооскан. Чу- луп, морда, якут болган ном үндүрер черлерде шко- лаларга өөредилге номдары парлаары чедишкениг бооп турарын коллегията демдегелген.

(СЭТА-нын корр.).

Башкынын бодалы

ЧУРУК ТЫРТТЫРАП БӨЛГҮМ

Чурук тырттырары база бир солун мергежил. Ону хоочун- нар-биле чергелештир, соңуугагар-даа кылпн турары бил- дингир. «Тырттырган бөдүмнү чуруктардан аңгыда, үс-шатын эртинези апарган чурал чуруктарын ам бо хүнерде безин киж керегеш, мадап ханмас.

Чурук тырттырар апарат тыптып келгире, кижилер со- нуурган, күзөн чүдүлери, долгандыр турар амыдыралда бөдүмхунарны, бөдүмстүң каас чараш чүрүмалын бир дивы арга-биле илередиң көргүзүп турар апарган.

Бистик каазаысте кижилер чурук тырттырарын соңуурган, өренип алыскап турарлар. Бети дээрже Иймсиң ап көрээл. Улут назымалардан эгелеш, школачы уругларга чедир ону соңуургаарлар-ла хой. Хамык ужу оларын өөредиринде. Көдө черге ону чедиң алыр белең эвес. Мен манаа чүгө школада байдал дугайын бижип көрөй.

Школада организастаттыган бөлүмненин аразында чу- рук тырттырарынын бөлүмү черле хожудавайн ажилдап эге- дээр. Эгелээр дэнинде ужу-ла бар. Баштайгы кесек үеде тугултөпкөш, он сөөлүрел шак дүжөр. Он чыдагааны чүдөл? Школада анаа таарыштырган тускай чер бар эвес. Ол ышкаш эөөш рубль-биле сазып алган материалдар па-даа четпей төне бээр. Ук материалдарын школа директору хуваап бээр чүве болгай. Материалдарын долзуу- биле ажилдагынганы-даа эки бидинмей, удаваанда чок бо- лур мындыг.

Шак мындыг байдал чүгө чангыс удаа эвес, чыл бүрү ка- таптап турар боорга, сагымж аарып чорур киж мен. Эске школаларда бо талаа-биле байдал кандыг ири?

Бистик школада бо өөредилге чылында байдал-база-ла мын- дыг азымыл болган. Өөредилге чылынын эгезинде ук- ажыг рубль-биле материалдар сазып ажалгеш, директорга шыгжадып каан. Баштайгы удаада беш рубль хире материалдарын бөлүмге ажилдадымыс. Ийи ай өрткенде саа- мын айтырарыныска директор куруг шкаф көргүсүм.

Тускай чурук парлаар өрээл дугайында айтыры-даа биске кайтып турар. Ол болунам херек-тир. Мээ мындыг салалым бар. Школаларда химия, физика, биология кабинеттериниң эргелештирилген аңгыда, херектер эмгелекчизин, лаборант дөөн ышкаш эитер база бар. Чурук тырттырар бөлүмүнү баш- кылар киж, ылангыя лаборант бөлүр болза, черде элпиг деп бодар мен. Ийчан шынап-ла кабинетке-даа четтигери, өренип турар уругларын-даа ханы билг-биле чөсөглөри чугаажок.

Чугааңың алыс утказы мындыг: школага күзедиг уруг- ларын чурук тырттырарында өөредир черле ажилгыт, олар боттары ону өренип алышкан, солунарга-даа фото-чурук- тарын берип бөлүр. Композициязы байлак, эки шынарлыг чуруктар бистин солунарыныска элөөри чугаажок. Респуб- ликанын ол-бо бузуунарында чурук тырттырар соңуугаалыг- лар бар-даа база, амык салгалды ажилгыт, солун мерге- жилге өөредир ук ажилды чөп организастаары артык эвес.

С. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

КӨДЭЭГЕ «ДҮРГЕН ДУЗА»

УДЬЯНОВСК ОБЛАСТЬ. УАЗ-469 дээр чини машина- нын чаартып хонириниң ше- нделен доозуган. Ол маши- наны Удьяновскиниң автоза- водунун конструкторлары ме- динина ажилдакчыларынын чагыын баугар көдө черге ажилды дүрген дузанын чеди- рениге таарыштып кылган.

Бо чылын Удьяновскиниң

автозаводу көдөге чаа «дүр- ген дуза» машиналарынын баштайгы бөлүгү кылпн үн- дүрер.

ЧУРУКТА: УАЗ-469 БГ дээр машинага малгай-баар-даа, байгай орук-чирпек-даа шалтык- талаа.

Ю. БЕЛОЗЕРОВТУН фото- зу. (СЭТА-нын фотохрониказы).

ӨӨРЕНИР КҮЗЕЛДИГЕРГЕ

Тыва АССР-нин. Культура- министрствозу 1973—1974 өөредилге чылында конкур- тен лашкаар дараазында дээл болган ортумак өөредилге чер- лериниң үндөин тыва кадры- ларын өренип чоруларын чарзап тур:

1. Ленинградта күрүнениң театр, музыка болган кинема- тография институтунга:
- а) шии режиссёру;
- б) театроведение;
- в) театр техниканы база шии дериттези.
2. Москваның Б. В. Шуклин аттыг театр училищезинге (дээл өөредилге чери):
- а) шии болган кино актерла- ры.
3. Москва консерватория- зына;
4. Новосибирск консервато- риязына;
- а) шии ыр дирижеру.

5. СССР-нин М. Горький ат- тыг Москвада Академиктиг театрын чанында школа-студ- лята:

- а) театр техниканы база шии дериттези.
6. Москвада күрүнениң Су- риков аттыг уран чуралга ин- ститутунга:
- а) уран чуралга;
- б) графика.
7. Ташкентиниң театр та- лаа-биле уран чуралга ин- ститутунга:
- а) уран чуралга;
- б) графика.
8. Москвада күрүнениң культура институтунга:
- а) библиотекөведение база библиография;
- б) культура-чырыдымш- кын ажилы;
- в) бот-тыгыныр коллек- тивке танды урутуучузу.
9. Чөөн Сибирде күрүне- нын культура институтунга:

а) библиотекөведение ба- за библиография;

- б) культура чырыдымш- кын ажилы.
10. Москвада күрүнениң цирк болган астрада уран чү- лүчүн училищезинге:
- а) астрада артизи.
11. Москваның хореография училищезинге (3-ку классан эгелел):
- а) балет артизи.

Театр, чуралга уран чү-

ЧАЛАП ТҮР БИС

Кызылдын башкы училище- зы 1973—1974 өөредилге чы- лында дараазында салбырлар- га сургуулар худан аларын чарлап тур.

1. Эге класс башкылары болган пионер вокалтылары белеткээр салбырга 8 чыл школазы доосканнары худан алыр. Өөриниңниң хуу- сааы 3 чыл 10 ай. Олар орус дылга (диктант), математика- ла (аас-биле) кирериниң экза- менерин дужаар.
2. Уругтар садтарынын кижизидикчилерин белеткээр салбырга 8 чыл школазы доосканнары худан алыр. Өөриниңниң хуу- сааы 3 чыл 4 ай. Олар орус дылга (дик- тант), математика (аас-биле) кирериниң экзаменерин дужаар.
3. Эге класс башкылары белеткээр салбырга ортумак школа доосканнары худан алыр. Өөриниңниң хуу- сааы 3 чыл. Олар орус дыл-болган литературга (чогалды), ма- тематикага (аас-биле) кире- риң.

ХУЛЭЭН АЛЫШКЫН КО-

МИССИЯЗЫ.

Номчукчулар шүгүмчүлөп, саналдап тур

Чагаалардан одуруглар

Шагаал-Арыг хоорайның стогоазымын мурунда эртен 7 шакта ажиттынын турган. Ам ону 7 шак 30 ми- нуттан эгелен ажилдап кы- лып наан. Эртен 8 шактан эгелен ажилдап кижилерге ол дым таарыме чок болуп турар.

Районо баштаар чери ону эде көөрү күзөгөн. М. ДУНГАР-ООЛ. Улут-Хем район.

Бажык-Алаак суурун чурт- такчылары чылдына миш озурут, суурун поганчы- дарын орадакчылар турар. Ын- чалда-даа оларын күжөшпө- лүни хаас барып турар, чү- ге дээрже оуруткан кыяларын сугатар суг чок.

Суурун үстүт талааында бир километр хире черде буга дозу бар. Бир эвес нөлөз Со- вьеттик күрүсөөн чурттакчы- ларын ажилдеп турган, ол эртен буганын ууну талааң, кудумчулар санымто суг ба- дырар сумунарын кылпн

алыр базаа, озурткан кыя- ларын, үнүштерин-даа, огоро- тарын-даа сугтарар арга бар. Ынчангап Ак-Судактын кара суун эрги буганын уну-биле бадиргал, суурун дозуу-биле сугтарар дээр хемчег алмыр негеттинип турар. Чөөн-Хемчик район.

«Тыва» союзотун төвү Те- ле-Хая суурун электростан- циязы апрельдин 20-ден эге- дэин ажилдаастаан. Оң чыдагааны-биле бугуругте мастерскылары анаа туруп- кан, чунар-баанын карагыт, школачылар кежэе кичээлге белеткенир аргаажок. Ажы- биле чугаалаарга, суурун чурттакчылары кежэе кара- ны черге оуар ужурга тала- рынкан.

Союзок дирекциязы суурун чырып-биле кэжэн халдырар ирги? М. ТУДУП-ООЛ.

ЧУРУКТА (солагай талазындан): тоску классчылар Таня Чижжаа, Люба Дараа, Нина Салмак оларынч Бойбалыгдан казып тылканч айны гербарий кылдыр белеткел олурлар.

Авторнуң фотогу.

походтун уудуруктуу.

Авторнуң фотогу.

походтун уудуруктуу.

Мелебидение

МАЙ 26-ДА

МОСКВАДАН 12.00 — Дамчыдыталар программасы. 12.05 — Ме- дэхлер. 12.10 — Онугу теле- көргүзүт. Мультифильмдер программасы. 12.40 — «Ка- дымшылга» программасынын почтаны. Дамчыдыталаны эи- чи Ю. Беличичкова чорудар. 13.10 — Онугу телекөргүзүт. Уругтарга «Көзөмөлдөө» те- атр. Уруглар садкын кижиз- итиргенериниң концерти. 13.30 — Чырыштын хүн де- мдегел. 13.45 — «Балет ду- гайында» СССР-ниң улустун артизи М. Илсепска. 15.05 — «Документалдыг акран». Дамчыдыталаны шүдүкчү Р. Рождественский чорудар. 16.20 — 16.30 — Часпал. 16.30 — Эртемниң болган культу- раның чугула айтырылгалары. 17.10 — Онугу телекөргүзүт. Хенжигейлериң телебатыры. «Бистик» кожаларыныска. 18.00 — «Уе». Информатив- программа. 18.30 — Кипо тайлыгы. 19.40 — Уран-че- чен телефильмни баштайгы көргүзүт. «Лягича биле по- недельник аразында». ГТР.

КЫЗЫЛДАН 20.30 — «Тываның неде- лая». Информатив программа. 20.45 — «Хойлуга хамаарыш- пас». Документалдыг филь- м. 21.05 — «Челээш». Алыя- тарга программа. 21.35 — Те- лемеддээр. 21.50 — Чарал- дар рекамасы. МОСКВАДАН 21.55 — 22.50 Онугу те- левөргүзүт. Футбол талааы- биле дөсөтө чемпионаттын ийинизге маргалдаа. СССР- ниң болган Франциниң чымыды командалары. В. И. Ленин аттыг Топ стадиондан дамчыдыла.

АГААР

Бөгүн республикага бүргөп, азыр, чабас. Барып чүк угуланышкынын хаттын дүр- гөн секундда 4—9 метр че- дер. Агаарың температурасы дугайы районнара 10—14, ар- каннара 13—17 градус чылыг болур.

Кызыл эдир бузуттаар, чабас. Барып чүк угу- ланышкынын хаттын дүр- гөн секундда 4—9 метр че- дер. Агаарың температурасы 13—15 градус чылыг.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

МАЙ 26-ДА

«НАИРАЙ»: «Сибирь кы- зы» (2 серия, катал) 10.00, 12.40, 15.20, 18.00, 20.40 так- тарда. «КАА-ХЕМ»: «Бенки» «Бе- ден келген хөтүк ооза» 15.00. «Чуртталга» элгилешкел (2 серия, катал) 17.00, 20.00 тактарда. «ВОСТОК»: «Дагларга ужу- ражылга» 15.00, «Билеттер ча- лында балым» 16.50, 18.40, 20.30 тактарда. «НИОНЕР»: «Хар кыдыр» 9.00, 12.40, 14.40, «Галл кыдыр- ның онугу» 18.40, 20.40 так- тарда. ЧАЛПЫ КИНОТЕАТРАГА: «Орбартыган» 16.50, 20.30, «Керри угбай» 18.40 тактар- да.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ АДРЕЗИ: 667000

Кызыл, Шетиякин-Кравченко кудумчуу, бажы № 3, ТЕЛЕФОНАРЫ: Редакторун 24-63, редакторун оралакчыларынын 35-24, пропаган- да кылкынын 23-54, хараысгалдыг секретарынын 23-35, партияж амыгырал кылкынын 37-13, культура кылкынын 23-54, келээ ажил- агый кылкынын 21-41, улуттук кылкынын 22-64, чага кылкынын 41-27, информация база совет гургузук кылкынын 20-60, бухгаа- териянын 31-75, корректорларынын 27-41. Солун келбей барганга 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин Ном үндүрер чер, полиграфия болган ном садмынын талаа-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл Шетиякин-Кравченко кудумчуу бажы № 1), ТС — 00822.

Солун неделяда 6 катап үнөр

Пар. ама 2. Тираж 15453. Чагыт № 1744.